

KONGL. MAJ:TS
BEFALLNINGSHAFVANDES

UTI

Wermlands Län

TILL

KONGL. MAJ:T

i underdånighet afgifne

FEMÅRS-BERÄTTELSE

för Åren 1838, 1839, 1840, 1841 och 1842.

STOCKHOLM, 1844.

TRYCKT HOS P. A. NORSTEDT & SÖNER,
Kongl. Boktryckare.

INLEDNING TILL

Kongl. Maj:ts befallningshafvandes femårsberättelse för åren ... – Stockholm, 1823-1857.

Täckningsår: 1817/1821-1851/55.

Kungl. Maj:ts överståthållares i Stockholms stad och Kungl. Maj:ts befallningshavandes i Sveriges län till Kungl. Maj:t femårsberättelser. Vissa femårsperioder finns även tabellbilagor.

Berättelserna innehåller följande avdelningar:

- Länets allmänna beskaffenhet
- Innevånare
- Näringar
- Politisk författning
- Städer

Efterföljare:

Bidrag till Sveriges officiella statistik. H, Kungl. Maj:ts befallningshavandes femårsberättelser, jämte Sammandrag för åren ... på Nådigaste befallning utarbetad och utgivet av Statistiska centralbyrån. – Stockholm, 1863-1912. Täckningsår: 1856/60-1901/05 = N.F., [1]-10.

Kongl. Maj:ts Befallningshafvandes uti Wermlands Län till Kongl. Maj:t i underdånighet afgifne Femårs-berättelse för Åren 1838, 1839, 1840, 1841 och 1842.

Digitaliserad av Statistiska centralbyrån (SCB) 2010.

Vid digitaliseringen har en innehållsförteckning skapats och lags till.

KONGL. MAJ:TS
BEFALLNINGSHAFVANDES

UTI

Wermlands Län

TILL

KONGL. MAJ:T

i underdånighet afgifne

FEMÅRS-BERÄTTELSE

för Åren 1838, 1839, 1840, 1841 och 1842.

STOCKHOLM, 1844.

TRYCKT HOS P. A. NORSTEDT & SÖNER,
Kongl. Boktryckare.

INNEHÅLL

Underdånig berättelse

	Sid.
Länets allmänna beskaffenhet.....	5.
Innevånare.....	6.
Enligt de årligen upprättade Mantals-längderna har folk- mängden i Länets, städernas innevånare inberäknade, utgjort.....	6.
Näringar.....	9.
Jordbruk.....	9.
Boskapsskötsel.....	11.
Skogar.....	12.
Bergsrörelse.....	13.
Tackjernstillverkningen.....	15.
Stång- och ämnesjerns-smidet.....	17.
Manufaktur-smidet.....	19.
Jansbrohults Kopparverk.....	20.
Tyksmarks Tälgstensbrott.....	20.
Glafva Skiffer-brott.....	20.
Fabriker, Bruk och öfriga Näringar, hvilka icke höra till bergsrörelsen.....	20.
Edsvalla fabrik.....	20.
Binäringar.....	21.
Handel.....	23.
Politisk Författning.....	24.
Kammarverk.....	24.
Statsbidrag.....	24.
Politie.....	25.
Städer.....	28.
Carlstad.....	28.
Christinehamn.....	30.
Philipstad.....	32.
Arvika köping.....	32.

Underdånigste Berättelse.

Enligt Nådigs föreskrift åligger det mig att afgifva Berättelse om tillståndet i Wermlands Län under de sist förflutna fem åren från och med 1838 till och med 1842, hvilket åliggande jag nu går att underdånigst fullgöra.

Såsom, inledning till den underdåniga Berättelsen vågar jag anföra de händelser under berörde tidrymd, som på innevånarnes ekonomiska ställning eller på näringarne haft något allmännare inslytande.

Under de första af de år, som Berättelsen omfattar, rådde nöd flerstädes inom Provinsen och i synnerhet uti dess norra del, i följd af de 2:ne nästföregående årens felslagna skördar, och denna nöd försvarades derigenom, att bruksägare och timmerhandlare, i anseende till bristande afsättning af provinsens exportabla produkter, jern och trädvaror, funno sig föranlåtna att under 1838 års vinter antingen minska eller alldeles vägra de förlag i spannemål och penningar, som allmogen och arbetare eljest vanligen erhållit på kolning och skogs-effekter samt tjänstbarheter. Fattigförsörjningen anlätades, så vidt den förmådde verka, men inom flere af de norra församlingarne, der många, om icke de fleste hemmansägare med små fastighets-lotter, sjelfve behöfde understöd för sig och sina hushåll och

således för tillfället icke förmådde till fattigvården bidraga, kunde den icke uppfylla sitt ändamål. Af tiggande skaror från dessa församlingar öfversvämnades provinsens södra del samt angränsande Län och välgörenheten togs i strängt anspråk. Behovet var visserligen icke oförutsedt, men öfverträffade i verkligheten allt hvad man förmodat. Ehuru de tvenne föregående årens skördar varit svaga, hade fullkomlig missväxt dock icke inträffat och att de vanliga förlagerne på tjänstbarheter till bruken och på timmerutdrifning skulle vägras, kunde icke på förhand beräknas. Läns-Styrelsen hade likväl redan i Oktober 1837 hos Eders Kongl. Maj:t i underdånighet anmält, att spannemålsbrist inom provinsen under det kommande året var att befara och anhållit om ett anslag af allmänna medel, att utlånas för anskaffande af spannemål till Länet, enär, efter all sannolikhet, tillräckliga kapitaler dertill här saknades, och Eders Kongl. Maj:t täcktes i Näder för detta ändamål ställa till Läns-styrelsens disposition en summa af 50,000 R:dr Banko, hvaraf 40,000 R:dr utlemnades för spannemåls-uppköp till sju handlande i Carlstad och 10,000 R:dr till 2:ne i Christinehamn, emot förbindelser och säkerhet för återbetalning vid Mars månads slut 1839 med 4 procents ränta. Denna åtgärd hade till följd att till Länet införskaffades af de låntagande handlanderne i Carlstad 19,701 tunnor och af dem i Christinehamn 7,070 tunnor diverse spannemål, till ett sammanräknadt värde af cirka 240,000 R:dr Banko, hvilken spannemål jemte de äldre upplag af säd, som hos desse handlande funnos, tillhandahöllos Länets innevånare under 1838, emot billiga priser, i jemuförelse till dem, som i nästgränsande Län då voro gångbare, och försåldes för det mesta på kredit. Dessutom behagade Eders Kongl. Maj:t på Läns-styrelsens underdåniga hemställan, i Näder bevilja ett räntefritt forskott 20,000 R:dr att af spannemåls-kreditivmedlen utgå till direkta låne-understöd åt de församlingar i Länet som inklädde sig gemensam ansvarighet för återbetalningen vid 1839 års uppbordestämman för Krono-utskylderna och åtogo sig att använda medlen till beredande af arbetsförtjenst åt sådana församlingarnes innevånare, hvilka saknade andra utvägar till bergning; och denna forskottssumma utlånades under så beskaffade villkor till 35 församlingar i mindre belopp, af högst 2,000 och och minst 200 R:dr, efter församlingarnes behof eller begäran och den för hand varande penninge-tillgången. Dylika menighetslån hade under 1837 likväl endast till ett sammanräknadt belopp af 7,166 R:dr blifvit till 9 församlingar utlemnade samt med fördel begagnade, och exempel gafs, att i en församling, der personer funnos, som egnade omsörg och möda åt der-

med förenade bestyr, kunde hela dess dåvarande fattig-personal, med klokt användande af 300 R:drs lån, förses med arbete under året och såmedelst i väsendtlig mån till sin försörjning bidra. Att sådant skulle lyckas någorstädes 1838 kunde man väl icke hoppas, enär de fattiges antal i alla församlingar var vida större och lifsmedlen dyrare detta år än det föregående; och måhända hafva icke heller föreskrifterna blifvit af alla de låntagande menigheterna så noga följda, i afseende å lånens användande men otvifvelaktigt är dock att det egentliga ändamålet, understöd åt de behöfvande mot arbete eller medelst arbetsförtjenst, derigenom blifvit befrämjad och denna undsättnings-method i en allmännare tillämpning satt, jemte det att Fattigförsörjnings-styrelserna erhöilo medel till en verksamhet, som eljest icke hade kunnat åstadkommas.

Så snart underrättelse om den här i Wermland herrskande nöd spridt sig öfver Riket, skyndade människovänner i många orter att frikostigt gifva medel till nödens lindrande. Med den Konungliga huldheth, som låtit så många vanlottade hemta hjelp och tröst från Konungaborgen, tacktes Eders Kongl. Maj:t och den Kongl. Familjen Nådigst genom rika gåfvor bidra till den insamling, som för berörde ändamål af Wermländska Sällskapet i Stockholm gjordes; och Wermlands innevånare bevara i tacksamt minne det välsignelsebärande medlidande, och den ädla välgörenhet, hvarföre den hungrande och i armod försänkta delen af provinsens befolkning var föremål. Gåfvorna, som tillsamman uppgingo till 15,834 R:dr 9 sk. 6 rist. Banko och 100 tunnor hafre, ankommo dels till Stiftets Biskop och dels till Landshöfdingen i Länet för att utdelas, och desse Embetsmän tillkallade åtskillige andre om förhållanderna i Länet kunnige män samt bildade med dem en Kommitté, som tog befattning med gåfvomedlens fördelning församlingarne emellan och afsändande till vederbörande Pastorer, åt hvilka utdelningen till de behöfvande eller medlens användande för deras räkning uppdrogos. De så beskaffade medel, som först om våren inflöto, utdelades genast bland de mest nödställde i provinsens norra del för att rädda dem från hungersnöd, och af de sedermera efter hand inflytande medlen användes åtskilligt på samma sätt, men det öfriga, enligt gifvarnes uttryckliga önskan, dels för att afhjelpa bristen på utsädes-spannmål under våren hos obemedlade hemmansbrukare derstädes och dels för att förskaffa arbetsförtjenst åt de nödlidande i norra socknarne, der största fattigdomen varit råddande, samt såmedelst bereda de behöfvande ett eljest ofta saknad tillfälle

att med arbete i hemorten vinna sitt uppehälle; och man fullföljde alltså, hvad redan några år tillförene blifvit genom sammanskott inom provinsen påbörjadt i öfra delen af Fryksdals härad, att uppmuntra och befrämja hemslöjder hos den arbetande klassen.

Genom detta allt hejdades väl icke i ögonblicket de redan mot slutet af 1838 års vinter påbörjade samt under våren och en del af sommaren fortsatte utvandringar af bettlande hopar från Länets norra del, men verkningarna af dessa undsättnings-åtgärder och barmhertighets-verk hafva otvifvelaktigt varit stora och välgörande.

Då, under den omnämnda olyckliga tiden, städerna och de större egendomarne på landet dagligen besöktes af omkringvandrande fattige, som tiggde sitt uppehälle, sökte man flerstädes att bereda desse vanlottade arbete, mindre för att vinna en ersättning för de lifsmedel och kläder man gaf, än derföre att ett sysslolöst tiggeri ej skulle blifva en vana hos mängden. Så t. ex. erbjöd man i Carlstad åt fattiga qvinnor och barn samt mindre arbetsföre ett för dem lämpligt arbete, och sammanband dermed en utspisnings-anstalt, från hvilken till dessa fattiga utdelades efter hand 18,869 portioner mat med bröd. Men värdet af det arbete som deremot förrättades uppgick endast till 131 R:dr 16 sk., och många omkringvandrande fortsatte heldre sin väg, än antogo det erbjudna underhållet med arbete, hvarigenom visade sig att lättja och obetänksamhet äfven bidrogo att öka eländet. Man kunde således med skäl befara att tiggeriet icke så snart skulle upphöra, men Provinsen förskonades från missväxt 1838 samt de följande fyra åren, och utvandringarne från de norra socknarne återgingo snart till det vanliga samt minskades sedermera efter 1840 års goda skörd än ytterligare, så att under sednare åren sällan varit å vägarne eller i städerna synliga dessa fattiga qvinnor och barn, som eljest så ofta från nämnde orter besökte södra delarne af Länet.

För landtmannen, som genom 1836 och 1837 årens svaga skördar lidit mycket, hafva åter de näst derefter följande fem åren varit lyckliga, då han under den tiden fått hämta ett år god och fyra år medelmåttig afkastning af sin jord, hvarigenom många förluster blifvit ersatte och mångens vacklande välstånd återställt. Deremot har under dessa år i handeln med provinsens viktigaste export-vara jernet, en stockning inträffat, som medfört förlägenhet för Jernverks-ägare, och hotar med än större bekym-

mer. Redan 1838 hade stångjern, som få år förut varit uppe i pris till 20 R:dr Banko per Sk# och derutöfver, fallit till 15 R:dr. I början af 1839 hade det väl ånyo något stigit och utsigterna för handteringen blifvit bättre, men sedermera har priset å denna produkt fortfarande nedgått, samt afsättningen försämrats. Ännu förlidet år hade detta missgynnande förhållande, ehuru det medfört penningebrist i orten, likväl icke inverkat på allmogens eller den arbetande klassens bergning, emedan Jernverken såsom vanligt drifvits samt förtjensterna dervid af kolning, körslor och arbete fortfarit, och att undersöka hvilka foljder en så beskaffad ofördelaktig konjunktur kan i fortgåendet hafva, det tillhör en sednare tid och utgör icke föremål för denna underdåniga berättelse.

Länets allmänna beskaffenhet.

Då de förra Femårs-berättelserna och i synnerhet den, som år 1822 i underdånighet afgafs, innehålla utförlig beskrifning öfver Länets läge och naturliga danning, vågar jag förbigå dessa oföränderliga förhållanden och endast upprepa att jordmånen, bestående dels af sand eller sandmylla och dels af lera, är mindre bördig och att åkerbruket icke utgör ensamt Länets hufvudnäring, utan att såsom sådant äfven måste anses jernhandteringen eller bergsrörelsen, i följd af tillgången på jernmalm samt de för denna handtering inom provinsen befintlige många och betydliga verk.

Kärr- och moss-utdikningar samt skogsröjningar ske årligen inom de flesta socknar, ehuru till få tunneland vidd på hvarje ställe, och verka i sin mån till förbättring af Länets naturliga beskaffenhet; men äfven större odlingsföretag, som mera märkbart till sådan förbättring bidraga, hafva under den tid, som denna underdåniga berättelse angår, blifvit verkstälde. Så har genom uttappning af sjön Björklången i Nyeds härad och socken, omkring 700 tunneland bättre och sämre jord, blifvit odlingsbar; hvarjemte vid egendomarne Nynäs och Kihlsby i Wisnums härad och Kils socken äro utdikade och odlade, vid den förra egendomen 45 tunneland och vid den sednare 68 tunneland fruktbar jord, på det sätt att jordvallar till 30 fots bredd i botten och $7\frac{1}{2}$ fots höjd, blifvit anlagde för att från sjön Weners öfversvämning freda marken, och pumpverk uppförde, genom hvilka regu

och flodvatten derifrån bortskaffas. Utom den jord, som sålunda till odling vunnits, hafva 30 tunneland åkerjord vid Kilsby, hvilka före vallanläggningen ledo af vatten så ofta sjöu var hög, äfven blifvit genom denna anläggning från dylik olägenhet fria. Genom lika beskaffadt fördämningsarbete, som det vid Nynäs och Kilsby, äro vid egendomen Rosenborg i Näs härad 36 tunneland jord af djup svartmylla på lerbotten redan odlade, och detta odlings-företag lärer komma att för en vida större jordrymd fortsättas.

Innevånare.

Enligt de årligen upprättade Mantals-längderna har folkmängden i Länet, städernas innevånare inberäknade, utgjort:

År 1838	Skattskrifne män . . .	49,146.	
	Dito qvinnor . . .	51,207.	
	Befriade män . . .	40,573.	
	Dito qvinnor . . .	41,495.	182,421.
År 1839	Skattskrifne män . . .	49,821.	
	Dito qvinnor . . .	52,093.	
	Befriade män . . .	40,639.	
	Dito qvinnor . . .	41,917.	184,470.
År 1840	Skattskrifne män . . .	50,913.	
	Dito qvinnor . . .	53,427.	
	Befriade män . . .	39,719.	
	Dito qvinnor . . .	40,062.	184,121.
År 1841	Skattskrifne män . . .	51,801.	
	Dito qvinnor . . .	53,831.	
	Befriade män . . .	40,538.	
	Dito qvinnor . . .	41,593.	187,763.
År 1842	Skattskrifne män . . .	48,827.	
	Dito qvinnor . . .	50,797.	
	Befriade män . . .	44,886.	
	Dito qvinnor . . .	46,317.	190,827.

Medium här af:

Skattskrifne män . . .	50,101.
Dito qvinnor . . .	52,270.
Befriade män . . .	41,268.
Dito qvinnor . . .	42,280.
	<u>185,919.</u>

Året näst före sista qvingvennum eller 1837 uppgick folkmängden här i Länet till 178,170 män och qvinnor och den har således efter det året till och med 1842 ökat sig med 12,657 personer. I verkligheten är dock folkmängden, sannolikt större än som mantalslängderne visa, emedan icke få hushåll och enskildte personer mest af arbetsklassen, vid de årliga mantals- och skattskrifningarne blifva uteslutne eller förbigångne, i följd af flyttningar från en församling till annan, samt dels deras egen försummelse att till skattskrifning sig anmäla, och dels församlingarnes bemödande, att, i anseende till fattigförsörjnings-skyldigheten, blifva dem qvitt. Mortalitetstabellerne torde derföre säkrare än skattskrifnings-längderne visa folkmängdens storlek.

Hvad som förnämligast befrämjat folkökningen, har utan tvifvel varit näringarnes och i synnerhet jordbrukets framskridande och förkofran, då medel till den ökade folkmassans bergning derigenom uppkommit. Visserligen öfverklagas icke utan skäl den obetänksamhet, hvarmed tjenstehjon flerstädes i provinsen söka ett vanskeligt oberoende genom att gifva sig och sätta hushåll i så kallade backstugor, utan annat kapital för sitt uppehälle än den råa, olärda arbetskraften, och många af dessa hushåll få i fattigdom pligta för det ringa förutseendet; men om äfven sådana bosättningar, beräknade på ofta osäkra förtjenster, bidragit understundom till folkökningen, är det dock uppenbart att den oafbrutna tillväxt, som folkmängden under en lång följd af år vunnit, icke kunnat äga rum utan hufvudnäringarnes framgång, helst under samma tid det fordom så allmänna barkbrödet småningom försvunnit från allmogens hushåll och blifvit ersatt af bättre födoämne.

I bildning och sedlighet hos folket förete sig många skiljagigheter icke blott härader och socknar emellan utan ock inom inskränkta kretsar; och i afseende härå återstår mycket att önska. I allmänhet är likväl folket fogligt samt laglydigt och öfverallt träffas män med det sunda förstånd, den gudsfruktan och redlighet som städse utmärkt Svenska allmogem. Om ung-

domens uppfostran och bildning synes man, äfven hos den minst bemedlade allt mer och mer vårda sig.

Wermlands allmoge är arbetsam och i lefnadssättet tarflig, egenskaper, hvilka för densamma äro outhärliga, då den af en mindre bördig jord skall hämta sin näring. Slöjdfärdighet finnes ock hos arbetarne flerstädes. Den menliga verkan, som 1836 och 1837 årens svaga skördar hade på allmogens välstånd, har väl under de sednare åren blifvit efterhand utplånad, och en tilltagande välmåga kan bland densamma bemärkas; men förtigas bör dock icke att många af allmogen äro skuldsatte genom de förskott eller förlag, som de af vana upptaga och ej sällan obetänksamt anlita för kolning och körslor till bruken, samt att andre åter ofta till bränvin använda och sålunda hastigt förspilla en stor del af den förtjenst, som de genom träget och långvarigt arbete hämtat. Det ouåtliga bruket af bränvin har visserligen mycket aftagit i flere delar af provinsen och den bonde beträdes numera ej gerna dermed, som gör anspråk på någon aktning eller anseende i sin ort; men begifvenheten på denna dryck är likväl ännu nog stor, i synnerhet i de orter der folket är fattigast och minst upplyst, för att utgöra ett betydligt hinder emot välmågans skyndsammare spridande och sedlighetens framsteg; och det är nedslående att förnimma huru beställsamt vinningslystnaden begagnar alla medel att, i den del af Länet der bränvinbränningen icke är allmän, påtruga bonden och arbetaren i dess hemvist bränvinet och aflocka honom derigenom den penning, som han tungt förvärfvat och så väl till bättre äldamål behöfde.

Den i norra delen af Länet utefter Norrska gränsen bosatte Finnallmoge skiljer sig åter mycket från provinsens öfriga allmoge. I följd af deras ovilja för allt som afviker från förfäders bruk, mindre arbetshåg och bekymmerslöshet när de för dagen blott äga det uslaste uppehälle, stå Finnarne i bildning och förmögenhets-förhållanden på vida lägre ståndpunkt än det öfriga bondfolket, hvartill också bidragit aflägsenheten af deras bostäder och oländigheten af den jord de bruka. Sedan, inom Dahlby sockens finnbyggd, 2:ne kyrkor, under benämning af norra och södra Finnskoga Kapeller blifvit år 1833 uppförde, ständig Predikant och Skollärare der anställde, samt kommunikation med denna byggd medelst väganläggningar öppnad, synes likväl omtanken hos innevånarne derstädes hafva börjat vakna, och genom det att religions-undervisningen, som många der i ödemarkerne in-

neslutne,

neslutne, fordom nästan alldeles saknade, numera bland dem ordentligen handhafves samt de fått bättre tillfälle till gemenskap med sina grannar, skola tvifvelsutan fördomarne hos dessa Finnar emot nya bruk och bättre seder efterhand besegras, och deras tillstånd både i moraliskt och ekonomiskt hänseende förbättras.

På arbetare saknas ingenstädes tillgång, både vid jordbruket och öfriga näringar; och tjenstehjons samt dagsverkslöner hafva bibehållit sig oförändrade i många år, utom för arbetare, kunnige i timring, snickring och dylika slöjder, hvilka arbetares dagspenning under de senare åren något stigit, förmodligen emedan de i andra provinser finna tillfällen till förtjenst. De talrika arbetare, som begagnas vid berg- och jern-verken, samt timmerhandteringen, äro till stor del den egentliga allmogen underlägsne i bildning och sedlighet, och man klagar i synnerhet öfver bristande moralitet hos grufbrytarne, hvilken klagan synes icke vara grundlös, enär flere grofva brott blifvit af personer inom denna klass under de senare åren föröfvade. Rättvisan fordrar dock att denna tillvitelse icke göres allmän eller åt arbetare vid alla grufvorne, emedan Långbans, Nordmarks och Tabergs betydliga arbetspersonal icke gjort sig saker till några gröfre förseelser och till och med sällan beträdes med de eljest så vanliga dryckenskaps- och otrohets-lasterne. Det är deremot från arbetarne vid Persbergs grufvor, som de grofva brottslingarne utgått, och det lider icke något tvifvel att ju fylleriet varit orsaken dertill. Då hvarje uppmuntran eller belöning utgår i brännvin, och alla tillfällen stå arbetaren öppna att åtkomma denna förföriska dryck, men ingen faderlig behandling söker förekomma missbruken, kan man icke förundra sig deröfver att smaken för brännvinet tager öfverhand hos mången af desse obildade arbetare, som sakna eller åtminstone icke veta af någon bättre njutning. Visserligen har man sökt att gifva arbetarne från spädare åren en bättre riktning i det att en vexelundervisnings-skola varit i mer än 20 år öppen för grufbrytarnes barn; men ehuru nyttig denna anstalt varit och är, har det onda derigenom dock icke kunnat förekommas eller öfvervinnas.

Näringar.

Jordbruk: I Wermland har från äldre tider varit antaget ett om-

Femårs-Berättelse fr. Wermlands Län.

lappsbruk, och vanliga ordningen dervid är: rent träde, höstråg, tre års gräsvall, besädd med klöfver och timothei samt minst två, men ofta fyra hafresäden. Detta brukningsätt, som följes både vid herregårdarne och hos bonden, dock, hvad den sednare beträffar, med några undantag, såsom i Elfdals och öfre delen af Fryksdals härad, der allmogen brukar ensäde, synes vara efter jordmånen lämpadt och således, när det med urskillning begagnas, tjenligt. Af hafra, som i omloppet utgör hufvudsädet och af råg kan Wermlands sandblandade jord frambringa vackra skördar, hvarjemte besädda gräsvallar härstädes äro oundärliga, då naturliga ängar nästan icke finnas och gräsvexten dessutom på ogödd jord är svag. Understundom bibehålles gräsvallen i fyra till fem år och begagnas de sista åren till bete, äfvensom när gödseltillgången är ringa jorden ej sällan, i synnerhet hos bonden, utsuges genom det att Hafreskördar tagas fyra till fem år å rad, men man har bemödat sig att mer och mer öka denna tillgång med kärrjord eller så kallad räcka samt kompostjord, och det antagna omloppsbruket äger den fördel med sig, att öfvergången derifrån till ett fullkomligare vaxelbruk är lätt verkställbar.

Hvète och korn odlas föga, emedan passande jord dertill icke finnes mångenstädes, men af ärter och vicker har deremot odlingen tilltagit. Lin utsår hvarje jordbrukare, ehuru knappt till husbehof. Potatis-odlingen har deremot betydligt stigit, dock ännu icke så vida att den ingår i omloppsbruket, utan begagnas vanligen serskild jord för denna växt.

Under de ifrågavarande åren har sädesproduktionen ej ringa ökat sig, hvilket visat sig deraf, att under denna tid, då, såsom här forut i underdånighet är omförmäldt, Wermland haft fyra år medelmåttig och ett år något bättre skörd, Spannemåls-tillförseln från andra provinser mer och mer minskat sig, och under 1842 export af säd från Länet skett, hvilken export otvifvelaktigt öfverstigit det årets tillförsel, och detta oaktadt den spannemåls-konsumerande folkmängden årligen med 2 till 3,000 menniskor vunnit tillväxt. Detta förhållande lemnar rum för den förhoppning, att Wermlands jord snart må kunna vid medelmåttig årsväxt producera Länets innevätares hela spannemålsbehof. En stigande omtanka har äfven i sednare åren varit egnad åkerbruket, och yngre possessionater hafva vinnlagt sig om kunskaper i agronomien, hvarigenom förbättringar i näringen torde spridas och den i det hela gagnas.

Till den stigande sädesproduktionen bidraga jemväl nyodlingar, som årligen flerstädes göras, på sätt jag här ofvan i underdånighet anført.

Från och med 1838 till och med 1841 har Agronomen Johnsson, i följd af det kontrakt som Länets Hushållnings-Sällskap med honom ingått, vistats här i Länets en till två månader hvarje år och tillhandagått jordbrukare, som sådant åstundat, med råd och biträde, i afseende å odlingar samt andre till åkerbruket hörande arbeten och företag; äfvensom under nämnde år instruktions- och täflingsplöjningar på åtskillige ställen inom provinsen blifvit anställda, och i de orter der sådane plöjningar ägt rum har en fördelaktig verkan deraf redan varit märkbar. Vid någre af desse täflingsplöjningar skedde jemväl exposition af utmärktare kreatur, nya mindre kända åkerbruksredskap och ovanliga växtalster.

Af nyare åkerbruksredskap har den så kallade Agnhammarsplogen blifvit ansedd serdeles ändamålsenlig och därför i senare åren mycket begagnad. Denna plog, som förfärdigas vid egendomen Agnhammar i Grums Socken, liknar den gamla Wermlands-plogen men har krokig ås och dragställning, såsom de engelska plogarne.

Boskapsskötsel: Som ängar endast vid få egendomar i Länets finnas, så är fodertillgången vanligen otillräcklig att vinterföda det antal kreatur, som man, i anseende till sommar-betet i de vidsträckta skogarne, vill hafva. Hornboskapens utfodring under vintern är därför knapp, bestående för det mästa af hafrehalm och afkastningen ringa. Denna boskap är jemväl småväxt och illa byggd. Behovvet af en bättre kreaturs-race inses temmeligen allmänt, och man erkänner äfven nödvändigheten af att väl föda sin boskap, hvarföre gräsodlingen tilltagit och ingår ofta till och med i torparens brukning. På herregårdarne finnas väl större och bättre kreatur än de hos allmogen, och flere possessionater hafva varit måne om både att förskaffa sig en god boskap samt att föda och hålla den väl; men eljest söker man äfven här, eller vid herregårdarne, att hafva högsta möjliga antalet af kreatur, och måste alltså ofta mer hushålla med fodertillgången än för dem kan vara nyttigt.

Den allmännaste hornboskapen består sannolikt af flere blandade racer; men en bestämd finnes i de norra skogstrakterne, hvilken race är kullig eller utan horu med små välbildade kroppar. Korna af denna race mjölka väl i förhållande till den föda, som dem bestås.

Till hornboskapens förbättrande har för några år sedan en förening bildat sig, hvars första afsigt var att i provinsen inrätta ett stam-holländeri; men denna plan frångicks snart, i anseende till de stora svårigheter dervid mötte, och föreningen inskränkte sig till att till orten förskaffa några tjurar af korthornsrace, hvilka till possessionater utlemnades. Någon följd af denna åtgärd har ännu icke kunnat visa sig.

Svinkreaturen underhållas bättre än hornboskapen, och goda racer af dessa djur hafva åtskillige gånger från England till provinsen inkommit. Färafveln är åter icke i godt skick. De allmännaste fåren äro små och missbildade samt gifva ringa ull. Den genom Hushållnings-Sällskapets försorg för längre tid sedan till Länet införskaffade Norrsk-Spanska race, hvilken troligtvis ursprungligen varit Infantado, är för det mästa bortblandad och dess goda egenskaper torde svårigen någonstädes mera här i orten igenfinnas.

Hästarne inom provinsen, hvilka troligen hafva samma ursprung som den berömda Norriska hästracen, äro icke stora, men starka och ihärdiga och födas väl, för att kunna begagnas till de tunga körslor, hvarmed bonden nästan ständigt, då hans arbete icke behöfves vid jordbruket, är sysselsatt för brukens och bergverkens räkning.

Någon förödande boskapssjuka har under det sista qvinquennium icke varit i Länet gångbar. Skabbsmitta visar sig väl understundom både bland boskapen och hästarne, men icke till den grad som fordom, hvilket synes utmärka att en bättre vård eller behandling af kreaturen iakttages.

För provinsens behof äro ladugårds-produkterna tillräcklige, men föga, om något, afsättes deraf till andra orter, ehuru förhållandet borde vara annorlunda, i hänseende till det stora antal kreatur, som i Wermland finnes.

Skogar: I allmänhet har någon bättre hushållning med skogarne, än den från ålder vanliga, icke blifvit under de sista fem åren antagen. Man fortfar att svedja på sådan mark, der återväxten är alltför långsam, och utsläpper dervid ej sällan skogseld, hvarigenom stora trakter ödeläggas. Vid skogsafbrukning äger föga urval rum, utan träd fallas ofta, som blifva lig-gande på stället till förruttelse, och återplantering kommer aldrig i fråga. Det oaktadt finnes ännu skog i provinsen icke blott till eget behof och kolning för bruken, utan jemväl till afsalu, och betydliga partier trädvaror aflåtas årligen härifrån till export på utrikes orter; men skogarna äro redan

mycket medtagne, och ehuru de lyckligtvis icke så lätt kunna utödas i en provins, som anses innesluta omkring 1,920,000 geometriska tunnland skogbärande mark, har dock minskning i tillgången på det gröfre timmer, hvaraf plankor till export försägas, redan under många år visat sig. Af trädevaruhandeln har Skogsägaren vanligen haft minsta vinsten i betalningen för skogen, men för arbetet vid upphuggningen och utdrifningen af timret har han, så väl som andre talrike arbetare, förvärfvat sig vida betydligare inkomster.

Ett nytt stängselsätt, hvarigenom skog besparas, är för några år sedan af en nitisk Landthushållare Assessoren och Riddaren Roman uppgifvet, och har det blifvit i åtskillige orter, men icke allmänt antaget.

I anseende till skogstillgången har man här i Länet ännu icke haft behof af brännorf, men att sådan härstädes på flere ställen finnes har man erfarit vid undersökningar, som tid efter annan varit anställda, i afseende å tillämnade odlingar.

Bergsrörelse: De bearbetade jernmalms-grufvorne inom Tabergs, Nordmarks, Age, Ormbergs, Finushyttebergs, Persbergs, Långbans och Kroppa grufvefält af Philipstads Bergslag hafva under de sista fem åren lemnat följande malmtillgång, då nedannämde antal arbetare varit för malms-uppfördringen begagnade, nemligen:

	Bruten Malm.	Plock- och Vask- malm.	
År 1838	59,800 T:or.	25,239 T:or.	646 arbetare.
„ 1839	51,253 „	27,161 „	522 „
„ 1840	54,812 „	29,641 „	562 „
„ 1841	65,630 „	26,782 „	610 „
„ 1842	62,454 „	34,807 „	545 „
Summa	293,949 T:or.	143,630 T:or.	2,885 arbetare.
eller i årligt medeltal	58,789 „	28,726 „	577 „

Härvid anmärkes, att med bruten malm förstås sådan, som genast efter uppföring utur grufvan och efter undergången sällring, är säljbar vara, hvaremot plock- och vask-malm är den, som genom skrädning, plockning och vaskning ur antingen malmhaltigt berg eller gamla varphopar blifvit vunnin.

Under åren 1781 till och med 1787, då Wermländska grufvornas af-

kastning anses hafva varit högst, besteg den sig i årligt medeltal till 68,899 tunnor bruten malm. När nu till de sista fem årens medel-afkastning 58,789 tunnor samma slags malm lägges medelbeloppet 28,726 tunnor af den derunder jemväl vunna plock- och vask-malm, hvilka 28,726 tunnor kunna, i det lägsta beräknadt, anses motsvara 15,211 tunnor bruten malm, så har hela den årliga malmfångsten under sistnämde tid utgjort 74,000 tunnor bruten malm och följaktligen med något mer än 5,000 ton öfverstigit den högsta förut kända malm-uppfordring. De grufvor som lemnat den mesta malmen hafva varit i första rummet Tabergs, dernäst Nordmarks grufvor samt Kran, Hage, Jordåskärns och Storgrufvorne vid Persberget, hvilka nu uppräknade gifvit öfver $\frac{2}{3}$ -delar af hela malmqvantiteten. Beträffande utsigterna för framtiden, så äro de störst i Tabergs och Persbergs Kran-grufvorna, men deremot har ett under 1842 timadt ras i Persbergs Storgrufva för en längre tid förminskat malmfångsten från denna förut så vinstgifvande grufva. Långbans grufvefält, som i mer än 130 år lemnat en lika rik som godartad malm, synnerligen tjenlig till ståljerns-beredning, har under de sista 20 åren oupphörligen aftagit i malm-afkastning och gifver för närvarande knappt 2,000 tunnor, med föga hopp om förökad afkastning i en kommande tid. Både för grufve-hushållningens ordnande och för nya malm-anledningars upptäckande hafva Långbans Grufve-intressenter gjort betydliga uppoffringar, och då malmen derifrån äger den godhet och det företräde vid beredning af ett jern, egnadt för stål-tillverkning, att högst få malmsorter inom riket kunna dermed jemföras, vore det särdeles önskvärdt att intressenternes förtjenstfulla bemödande kröntes med framgång. Af de i sednare tider upptagne grufvor synas få gifva förhoppning om sådan malm-afkastning, som åtskillige äldre under sekler lemnat. Fredriksbergs- och Lindbergshage-grufvorne äro de enda nya malm-upptäckter, under sistförflutne 20 åren, som afkastat något betydligt och som lofva att dermed fortfara, hvaremot af flere hundrade inmutningar, som årligen verkställas, ofta ingen enda blifver med årlångt arbete belagd. Malmpriset har under sednare åren varit 3 R:dr à 3 R:dr 16 sk. Banko för tunnan bruten malm, hvilken tunna håller 2 Sk $\frac{1}{2}$ Tackjernsvigt eller 52 L $\frac{1}{2}$ Bergsvigt.

Uppgiften på arbets-personalen vid grufvorna kan icke vara fullt tillförlitlig, då många af de upptagne arbetarne endast en del af året bedriva gruf-arbete, deremot andre till stort antal, i synnerhet qvinnor och barn, under sommaren sysselsättas med malmplockning och vaskning, utan att vara såsom ständige arbetare beräknade.

Af sjömaln har under de ifrågavarande åren obetydliga kvantiteter blifvit upptagne, och är denna maln endast vid Lyreds, Lennartsfors och Sunnemo hyttor till en del gjutgods begagnad.

Tackjerns-tillverkningen drifves uti tjuguåtta masugnar eller hyttor, belagne inom den egentliga Bergslagen, uti fyra hyttor tillhörige Uddeholms Bolag och belagne dels i Bergslagen och dels inom Elfdahls härad, uti Lyreds hytta i Gunnarskog socken och Lennartsfors hytta i Trankils socken; men blåsning har icke varit på en gång uti alla dessa anställd, utan har den årligen under sista qvinquennium ägt rum i minst 29 och högst 31 hyttor. Förhållandet med tackjerns-tillverkningen under berörde tid har varit följande:

	Blåsnings- dygn.	Fri-dygn.	Tillverknings- belopp.			Tionde Tackjern.			Arbetare.
			Sk#.	L#.	℔	Sk#	L#	℔	
År 1838	4,266. 22 t.	143.	61,674			2,747	12	9	192
„ 1839	4,348. 2.	319. 23 t.	74,505	25	8	2,613	6	14	186
„ 1840	4,348. 14.	117. 9.	77,171	15	17	2,826	22	2	186
„ 1841	4,154. —	345. 7.	86,454	12	10	2,696	12	9	198
„ 1842	4,256. 6.	330. 20.	90,348	18	5	2,682	16	6	192
Summa	21,373. 20 t.	1,256. 11 t.	390,154	20	—	13,566	18	—	954
eller i årligt me- deltal	4,274. 18 $\frac{2}{3}$.	251. 7.	78,030	24	16	2,713	8	16	190

Att ett större antal fridygn äro upptagne för åren 1839, 1841 och 1842 härrör deraf, att deri blifvit inräknade blåsnings-dygnen vid Lyreds hytta, som annu åtnjuter frihetsår, hvartill kommer för sista året den omständighet, att fridygnens antal blifvit i allmänhet ökad från 3 till 8 på hvarje blåsning.

Förestående uppgift visar, att tackjerns-tillverkningen under ifrågavarande fem åren oafbrutet tilltagit, så att den det sista af dessa år uppgått till vid pass 28,000 Sk# mer än det första. Af hela tillverkningsbeloppet, som utgjort i medeltal för år 78,030 Sk# 24 L# 16 #, hafva de Uddeholms bolag tillhörande 4 hyttor åstadkommit omkring 20,000 Sk# årligen; en följd af de derstädes införde förbättringar i processen samt den omsorgs-

fullaste uppmärksamhet vid allt, som på handteringen utveckling kunnat hafva iflytande. Jemför man malm-uppfordringen och tackjerns-tillverkningen, så enär till produktion af 1 Sk[†] tackjern anses åtgå 1 tunna malm, som öfverhufvud håller 50 procent och väger 2 Sk[†], skulle till de producerade 78,000 Skepp. tackjern hafva blifvit använde 78,000 tunnor malm, men malm-tillgången är endast upptagen till 74,000 tunnor, och har denna skillnaad otvifvelaktigt uppkommit genom en för låg beräkning vid plock- och vask-malmens reducerande till bruten malm.

De mekaniska förbättringarne vid tackjerns-blåsningen hafva hufvudsakligen bestått i anskaffandet af starkare och bättre blås-machiner, varmapparater för blästerns upphettande och på några ställen rostugnar. Att sådant medfört stor fördel synes bäst deraf, att blåsningdygnens antal förblifvit nära oförändradt, under det tillverkningen betydligt ökat sig; och att tackjerns-tillverkaren under de ifrågavarande åren med ett medel-försäljningspris af 8 R:dr 16 sk. Banko för Skeppundet, haft vinst på sin vara, kan lika litet betviflas, som att en ännu större behållning stadnat hos grufägaren, då malmpriset varit 3 R:dr till 3 R:dr 16 sk. samma mynt för bruten malm.

Kol-åtgången för tackjerns-blåsningen torde väl icke kunna antagas högre än till 12 tunnor för Skeppundet, i följd varaf årliga kol-konsumtionen bestigit sig till 78,000 läster, men denna qvantitet kunna dock Bergslagens skogar sannolkt icke i framtiden lemna, hvarföre kolbesparing, genom förbättringar i rostugns-metoden, är nödvändig, så vida den höga tackjerns-produktionen skall hädanefter kunna fortfara.

Den vid tackjerns-tillverkningen angifne arbets-personal utgöres endast af de ständige bytte-arbetarne, men kolning och malmforsling till hyttorne sysselsätter åter allmoge och arbetare från många socknar. Vid de fleste hyttor bedrifves ännu malmbokningen för hand, och hvarigenom ett stort antal personer under blåsningarne erhålla en icke obetydlig förtjenst; dock äro desse arbetare i orten boende och hafva vanligen derjemte andra yrken.

Gjuterier äro endast inrättade vid Lyreds, Sunnemo och Lennartsfors hyttor, vid hvilka 2:ne sistnämnde mekaniska verkstäder för machiners borrning och svarfning blifvit i gång satte; men smärre gjutningar, äfvensom tillverk-

tillverkning af kakelugnar och grytor äger rum vid de flesta hyttor; och har gjutgods-tillverkningen, som blifvit inberäknad i summan af tillverkad tackjern, utgjort under hvarje af åren 1838 och 1839 omkring 1,500 skepp., 1840 endast 861 skepp. samt 1841 och 1842 föga mer än 1,200 skeppund årligen.

Af hyttorne inom Bergslagen ägas 8 st. uteslutande af ståndspersoner och af de öfrige 20 innehafvas $8 \frac{22753}{29952}$ äfven af ståndspersoner, hvaremot $11 \frac{7199}{29952}$ hyttor besittas af 207 bergsmän. Uti 14 af dessa 20 hyttor äro ståndspersoner till förenämnde delar intressenter och endast 6 hyttor finnas ensamt i bergsmäns ägo. Sedan år 1809, då det blef tillåtet för hvem som helst att innehafva bergsmans-egendom, har bergsmansståndet inom Philipstads Bergslag minskat sig med omkring 36 procent, och det synes otvifvelaktigt, att i den mån, som för tackjerns-tillverkningens ändamålsenliga bedrifvande vettenskapliga insigter blifva behöfliga, och hvilket nu allt mer och mer visar sig, i samma mån måste denna tillverkning upphöra att vara en folknäring. Dessutom hafva bergsmännen, med få undantag, måst köpa malmen till höga priser och icke förmått drifva sin handtering utan kostsamma förlag, hvarföre densamma för dem varit mindre lönande än som kunnat förväntas, i anseende till de höga tackjernspriser, hvilka under sednast förflutne 20 åren varit gällande. Härigenom har ock skuldsättning tillkommit, som bidragit till bergsmans-egendomarnes öfverlåtande till ståndspersoner; och då ägarne af bruk för stångjernssmide allt mer och mer inse behofvet af egen tackjerns-tillgång, som sätter dem i tillfälle att icke allenast lemna sin produkt till lägsta pris, utan äfven till en bestämd och likartad kvalitet, hvilket allt är omöjligt med ett köpe-tackjern, upphandladt på sätt som nu sker, så förete sig alla anledningar att bergsmans-ståndet med tiden kommer här i provinsen att försvinna.

Stång- och ämnesjerns-smidet, hvaruppå nu mera någon åtskillnad icke göres, idkas inom Länet vid 242 härdar, hvarförutan 22 härdar, med ett smides-belopp af 10,900 Sk#, äro inom provinsen privilegierade, men för hvilka anstånd med uppbyggandet blifvit på längre eller kortare tid af Eders Kongl. Majt i Näder beviljad. Det privilegierade stång- och ämnesjerns-smidet och det tillverkade så beskaffade jernet utgjorde här i Länet

	Privilegerade Smides-beloppet, Hammarskatten inberäknad.			Uppgifven Stång- och Amnesjerns-tillverkning.		
	Sk#.	L#.	Ø.	Sk#.	L#.	Ø.
År 1838	108,611	3	10	93,255	7	17
„ 1839	128,167	12	16	112,973	4	5
„ 1840	130,619	10	10	111,257	5	10
„ 1841	132,324	13	10	112,415	—	—
„ 1842	131,271	13	1	121,725	5	2
	Summa			551,626	2	14
	hvaraf årliga medeltalet är			110,325	4	10 $\frac{4}{5}$

Och bestiger sig hammarskatten för alla dessa fem årens effektiva smiden till sammanräknade 7,674 Sk# 9 L# $\frac{1}{3}$ #.

Tillverkningen har sålunda under berörde år blifvit oafbrutet ökad, ända dertill att den det sista året utgjorde 28,470 Sk# mer än det första, hvilket ägt rum, oaktadt stångjernet sedan 1839 alltjemt fallit i pris och afsättningen blifvit med hvarje år trögare. Understundom har man hört påstås att större frihet i jernhandteringen erfordrades för dess framgång och utveckling; men då inom loppet af 20 år det privilegerade smidet i provinsen blifvit ökad med omkring 45,000 Sk#, fördelta på dels nya verk, dels $\frac{9}{10}$ -delar af de gamla verkstäderna, och nu åter klagan förspörjes deröfver att smides-privilegierna så lätt vunnits, torde man icke med skäl kunna säga, att handteringen bindande stadgar vållat det bekymmersamma tillstånd, hvori den befinner sig.

Den allmänna öfvertygelsen synes deremot vara, att öfverflöd på jern i verldsmarknaden, genom en i andra länder jemväl högt drivven tillverkning, förorsakat den ofördelaktiga konjunktur, som för afsättning af denna vara uppstått här i landet, och utan tvifvel äger denna öfvertygelse sin grund; men hvad Wermlands-jernet angår, torde andra omständigheter äfven hafva något bidragit att nedtrycka priset derpå. Så länge nemligen tackjernshandeln icke var fri, förbrukades inom Länet endast sådant jern, tillverkad af malm från Wermlands grufvor, och detta godartade tackjern kunde på den vanliga but- eller bryt-smides-metoden mycket väl tillgodo-

göras, men sedan tackjernshandeln frigafs, infördes till Wermland ett sämre tackjern från Nya Kopparberget. Efter hvad ofvanstående uppgifter visa, har tackjerns-tillverkningen i Länet icke motsvarat stångjerns-produktionen, äfven med beräkning af det så kallade öfverjernet eller skilluaden emellan tackjerns- och stångjerns-vigterne, utan en brist i tackjerns-tillgången förefunnits, som med tackjern från andra orter måst fyllas. Med behandlingen af det främmande tackjernet var åter smeden icke bekant, och följden blef produktens försämring der det begagnades. Smedens aflöning har äfven varit så ställd, att han endast ägt intresse af en hög tillverkning, åstadkommen med en ringa kolqvanitet. En annan omständighet är den, att bruksägaren sällan i tid haft eller förskaffat sig kännedom om beskaffenheten af det jern, som för tillfället varit bäst afsättligt, så att han derefter kunnat rätta sitt smide.

Bemödandet att förbättra sin tillverkning har dock nu blifvit temligen allmänt hos bruksägarna, och vid åtskillige af de Wermländska jernverken är i detta afseende redan mycket tillgjordt. Vid Lesjöfors bruk i Fernebo härad har sålunda, under ledning af brukets kunnige och för handteringen nitiske Disponent, Lancashire-smides-metoden blifvit oafbrutet i flera år använd och till den fullkomlighet drifven, att ett särdeles godt, jemnt och för stålberedning passande jern vunnits. Derstädes är äfven anlagd en stålugn, en gjutståls-tillverkning och en filfabrik samt införd en förbättrad skogshushållning. Vid Uddeholms-verken har också produktionen stigit ej allenast i mängd, utan äfven i godhet, och äro derstädes förbättrade arbetsmetoder antagne.

Manufaktur-smidet har under de sista fem åren ökat sig till nära fyra gånger mer än hvad det förut utgjort och uppgår nu för år i medeltal till 13,443 Skepp. 1 Lst 12 ^{sk}, bestående hufvudsakligast af stål och spik. De tillförene här i orten drifne tillverkningar af svartsmiden äro nu mera nästan inställda.

Utöfva förestående uppgifter om tackjerns-blåsningen jemte stång- och ämnesjerns- samt manufaktur-smidena äro icke inbegripne tillverkningarna vid Gustafströms masugn och hammare, då desse verk, ehuru liggande inom Wermland, utgöra ett särskildt distrikt, tillhörande det inom Örebro Län belägna Hellefors jernverk, hvarmed de hafva gemensamma privilegier och gemensam hammarskatt.

Vid *Jansbrohults Kopparverk*, beläget i Gräsmarks socken af Josse härad, hafva blåsningar varit austälde åren 1838, 1839 och 1841, hvilka blåsningar lemnat 27 Skepp. garkoppar. De grufvor, hvarifrån malmen här-till varit hemtad, äro belägne i Gunnarskogs socken af samma härad, och ehuru väl fyndigheten i dem något tilltagit, äro utsigterna föga lofvande.

Till bergsrörelsen torde äfven böra räknas *Tyksmarks Tålgstensbrott* i Nordmarks härad, der grytor och hvarjehanda käril förfärdigas i den mån afsättningen föranleder; och *Glafva Skiffer-brott* i Gillbergs härad, hvarest brytes takskeer, som med god vinst foryttras. Uti det berg, som innehåller skiffern, är arbete till densamma brytning på 3:ne särskilda ställen företaget, hvarföre 3:ne skifferbrott blifvit i tabellen upptagne, såsom i Wermland befintlige.

Fabriker, Bruk och öfriga Näringar, hvilka icke höra till bergsrörelsen. Salu- och lego-sågar hafva under det sista qvinquennium blifvit ökade med 3:ne, så att numera inom länet finnas 150 dylika verk, vid hvilka högst betydliga partier plankor och jernväl bräder årligen försågas och afsändas till Götheborg för att till utsklippning afyttras. Sägverken förses med timmer dels från provinsens skogar och dels från Norrige. De 3:ne första åren af omförmälte tid har sågrörelsen bedrifvits med mindre fördel än de 2:ne sista, då stigande priser och en tilltagande afsättning gjort rörelsen mera lönande och lillig. Den utgör för orten en vigtig och inkomst-gifvande näring, i synnerhet betraktad i sin helhet eller tillsammans med timmer-utdrifningen, samt bidrager otvifvelaktigt för det närvarande, med sin gynnsamma gång, att mildra verkan af den ofördelaktiga ställning, hvori jernhandteringen råkat.

Af de 2:ne Klädesfabriker, som äro inrättade på landet i provinsen, har den ena icke varit i gång under de ifrågavarande åren, men den andra eller *Edsvalla fabrik*, inom Nors socken och Grums härad belägen, har jemte det mekaniska ullspinneri, som i förening dermed drifves, sysselsatt 40 till 80 arbetare, och åstadkommit en tillverkning i värde af 34,000 till 41,000 R:dr för år.

Tillverkningarne vid de fem färgerier, som i Länet finnas och hvaraf 3:ne under sednare åren tillkommit, hafva bestigit sig i värde år 1841 till 10,249 R:dr och år 1842 till 5,900 R:dr.

Gullsby pappersbruk i Jösse härad, det enda bruk af detta slag, som i Länet är anlagdt, har med 17 till 19 arbetare årligen tillverkat papper för 5 till 8,000 R:dr.

Liljedahls glasbruk i Grums härad och Sölje glasbruk i Gillbergs härad hafva under den tid hvarom fråga är, hållits i jemn gång, det förra med 75 till 114 och det senare med 20 arbetare; varande årliga tillverkningarnes värden i medeltal uppgifne vid Liljedahl till 34,900 R:dr och vid Sölje till 20,700 R:dr; men Emteruds glasbruk i Jösse härad är endast år 1838 drifvet, då derstädes tillverkades glasvaror till ett värde af 3,800 R:dr.

Sju garfverier för beredning af läder på engelska sättet finnas i Länet, af hvilka fem under de sista fem åren tillkommit. Tillverkningarnes värden äro endast kände för 2:ne af dessa inrättningar och hafva utgjort tillsammans från 4,700 till 5,253 R:dr årligen.

Ett tobaksspinneri i Jösse härad har under den ifrågavarande tiden icke varit i gång.

Binäringar. De allmännaste och mest lönande binäringar äro kolning och körslor för bergslagen och bruken, hvilka körslor bestå förnämligast i forslande af spannemål och andra förnödenheter från landsbygden och städerna till bergslagen och bruken, af tackjern från bergslagen till bruken samt af jern och trädvaror från bruken och sågverken till lastageplatser. Man har väl anmärkt att jordbruket eftersättes och lider genom dessa körslor i det att bonden af dem ej sällan hindras från arbete vid jorden i rätt tid, och använder på hästen, under bortovaro med densamma från hemmet, sin bästa fodertillgång; men häremot förekommer dels att körslorne verkställas till större delen vintertiden, dels att många om icke mängden af de bönder, som dermed sysselsättas, besitta så små och svaga hemmansdelar att de svårligen af jordbruket ensamt skulle kunna för sig och sina hushåll hemta en nödortfig bergning, utan hafva ett ovilkorligt behof af bifortjenster, dels ock att om äfven jordbruket skulle i någon mån lida af det omnämnde forslingsarbetet, hvilket likväl icke kan med visshet antagas, tillfaller åter deraf en säkerligen mera afsevärd nytta andre provinsens viktiga näringar, nemligen jerubandteringen och sågrörelsen, hvilka, beröfvade ett sådant biträde, ej skulle kunna med framgång idkas.

En annan ganska inkomstgifvande binäring äger allmogen i Fryksdahls härads nedre tingslag och öfra delen af Kihls härad uti arbetsförtjensten genom timring, snickring och nyplöjning, hvarmed denna allmoge tillhandagår icke blott i provinsen der byggnader och odlingar företagas utan ock i flere andra delar af riket, dit arbetare från nämnde orter till stort antal årligen utvandra. Äfven angående desse utvandringar är det sagdt, att de ske på bekostnad af Wermlands jordbruk, men Länet har god tillgång på arbetare och de utvandrande, qvarhållne i sin hemort året om, skulle åter med sin förvärfvade arbetsfärdighet der allt för litet gagna sig och andra. Erkännas bör dock att allmogen icke vinner i sedlighet, genom berörde utvandringar, och att en ej ringa del af derunder samlade arbetspenningar efter hemkomsten snart bortslösas.

Af sjöfart på Wenern, men ännu mera af båt fart på provinsens vattendrag för varutransporter och af timmerflottning, hemtar en del arbetsfolk förtjenster till sitt uppehälle.

Tjärubräkning idkas i åskilliga trakter, men icke i den mån att Länets behof af denna vara kan derigenom fyllas, hvarjemte den härstädes tillverkade tjära vanligen varit af mindre god beskaffenhet. F. d. Apothekaren Kantzau, som med Eders Kongl. Maj:ts Nådiga tillåtelse blifvit, emot arfvode af allmänna medel, år 1841 anställd att i detta och Stora Kopparbergs Län undervisa allmogen i tjärubräkning, pottaske-beredning, saltpetersjudning, terpentin- och hartz-tillverkning, med flere för dessa orter lämpeliga industri-företag, som grundar sig på kemisk eller teknisk färdighet, började för lidet år 1842 sin verksamhet inom detta Län, och besökte då i berörde ändamål Sunne, Gräsmarks, Fryksände, Östmarks, Hvittsands, Stafnäs, Glafva och Sil-leruds socknar, äfvensom öfra delen af Elfdahls härad eller Ny och Dahlby socknar samt norra och södra Finnskoga kapell-församlingar. Vid sammanträden i socknarne både med allmoge och ståndspersoner meddelade Kantzau upplysningar angående förenämnde handteringar och i synnerhet om tjärubräningen, hvarå uppmärksamheten syntes vara förnämligast fästad; men så länge timmerrörelsen och arbetet dervid samt körsorna för bruken och bergverken äro lönande, lägger man sannolikt icke en verksam hand vid tjärutillverkningen eller någon annan likartad mindre vanlig handtering.

Jagt och fiske idkas till husbehof och i några trakter till afsalu i Länets städer. Ett större laxfiske finnes vid Deijefors i nedra Ulleruds socken hvilket lemnar dess ägare betydlig inkomst.

Linne- och ylleväfnader tillverkar allmogen till husbehof och jemväl något ringa derutöfver till afsalu.

I ändamål att här i orten införa och allmängöra bruket af trädkor, har Länets Hushållnings-Sällskap hitförskaffat från Kronobergs Län en träskomakare, som under åren 1838, 1839, 1840 och 1841 varit för sitt yrke begagnad inom de flesta härader i provinsen, hvarest bruket af trädkor således spridt sig; och hafva under tiden lärningar blifvit i hans arbetsmethod inöfvade.

Handel. I landet drifves handel med jern, trädvaror, spannemål, brännvin och ladugårds-produkter. För provinsens exportabla produkter, stång- och ämnesjern, manufaktursmide och försägade trädvaror är Götheborg afsättningsorten, men äfven något jern och spik afyttras till Norrige från de närmast gränsen belägne bruken, hvarjemte timmer från Nordmarks härad aflåtes till Norrige, samt från andra delar af Länets till sågverken vid Götha elf.

Af ett stort antal gårdfarihandlande från Westergöthland besökes Länets årligen; orh Norrmän från Nummedalen infinna sig jemväl här i orten för att på landsbygden utprängla ylle-, bomulls- och sidenvaror, ehuru ofta beslag å deras medförande så beskaffade gods sker. Genom den handel desse Svenske och Norrske gårdfarihandlande både lofligen och olofligen drifva, tillskyndas Länets icke någon fördel utan fastmera skada, enär lyx-artiklar derigenom bland allmogen spridas och hemslöjderne tillintetgöras.

Selle kanal och slussbyggnad, som öppnades 1837 samt Carlstads kanal och dermed gemenskap ägande nya hamnbyggnad, som fullbordades 1838, hafva för hvarje år blifvit mer och mer begagnade. Afgifterne vid Carlstads kanal utgjorde under förlidet år, sedan taxan å jern och trädvaror blifvit betydligt nedsatt, 3,584 R:dr 11 sk. 10 rst. Banko.

Till förbättrande af lands-kommunikationerne har inom Nordmarks härad under 3:ne af de ifrågavarande fem åren 12 mils väg blifvit dels omlagd, dels såsom ny upparbetad, till hvilket kostsamma och nyttiga företag häradets invånare endast åtnjutit ett statsbidrag af 3,000 R:dr. Äfvenledes är den väganläggning af nära 3 mils längd emellan Sysselbäck och Höljes i Elfdahls härad, som 1837 blifvit på allmän bekostnad påbörjad för att bereda de då nödlidande arbetsförtjenst i hemorten, sedermera fulländad;

och utgör denna väg en fortsättning norrut mot Norrska gränsen af allmänna vägen, som utefter Clarelven löper genom Elfvedahls härad. Dessutom äro smärre vägförbättringar på åskilliga ställen i provinsen utförda.

Politisk Författning.

Kammarverk. Genom skattläggning af rekognitions-skogar hafva under sista qvinqvennum $2\frac{5}{8}$ mantal inom Länet tillkommit; men några hemman äro icke derunder af öde upptagne eller i ödesmål förfallne.

Sju tullmjölkvarnar med 11 par stenar hafva under nämnde tidrymd blifvit med behörig tillåtelse anlagde.

Hemmansklyfningen, såsom en oundviklig följd af folkökningen, fortgår oafbrutet, dock icke i bredd med den eller med lika hastiga steg, som den senare, emedan en del af Länets folkmängd tillhör eller upptages af andra näringar än jordbruket. Ej sällan går hemmansklyfningen i åtskilliga orter längre än författningen derom medgifver, men der fråga icke uppstår om besutenhet eller lösen af sådan utklufven hemmansdel, hvarå åbo ej är besuten, der saknar författningen sin tillämpning.

Af Eders Kongl. Maj:ts Befallningshafvande äro under de sista fem åren förordnanden utfärdade för landtmätare till 541 laga skiften samt 178 andra förrättningar.

Krono-hemmanen i Länet utgöra endast 3 mantal, och äro derförutan åtta militie-boställen, bestående af tillsammans $1\frac{1}{2}$ mantal till Stats-verket indragne; men för öfrigt finnas icke i provinsen några hemman, lägenheter eller verk tillhörige kronan, läroverk eller fromma stiftelser.

Statsbidrag. Af dessa synes den personliga skyddsafgiften, ehuru den drabbar alla lika utan afseende på förmögenhets-förhållanden, vara den minst besvarande, icke blott derföre att denna afgift numera är till beloppet ned-satt, utan ock emedan man anser den oundvikelig för att äga anspråk på medborgliga rättigheter. Den högst betydliga skilnad, som här i Länet fö-
reter

reter sig, i ägorymd och godhet emellan hemman af samma natur och mantal medför att de onera, hvilka utgå efter hemmantal, kunna vara lindriga för en, då de äro mycket tryckande för en annan jordägare. Denna ojemhet i skattebördornas fördelning torde dock vara svår om icke omöjlig att rätta, då skattebeloppen ingått i beräkning vid köp och öfverlåtelser af jordegendom, eller i allmänhet vid bestämmande af hemmanens värden. Såsom betungande anses skyldigheten för ägarne af de hemman, hvaraf räntan och kronotionden blifvit tjänstemän på lön och vissa stiftelser anslagen, att längre väg forsla afrads- och tionde-spannmålen eller emot gångbara pris lösa densamma, enär dessa pris vanligen äro högre än de i markegångstaxan utsatte. För jordbruket är dessutom skjutsningsskyldigheten tvifvelsutän på åtskilliga orter menlig, men i synnerhet hinderligt finnes detta onus vara för den binäring allmogen har i körslor eller forslande för bergverken.

Under sednare åren, då jernhandteringen med ringa om någon behållning bedrifvits, har klagan varit förspord öfver brukens höga beskattning; ty den grund, som bevillnings-förordningen stadgar för brukens värdering i detta afseende, och hvarvid ett hammarskatts jernpris måst tjena till rättelse som vida öfverstigit det gångbara jernpriset, har icke medgifvit nedsättning af brukens värden i lika mån, som verkliga inkomsten af dessa verk minskats.

Krono-utskylderna hafva under de 3:ne första åren af sista qvingvenium ojemnt influtit och betydliga belopp deraf vid hvarje uppbördsårs slut varit utestående, sannolikt en verkan af 1836 och 1837 årens svaga skördar; men de senare åren eller 1841 och 1842 hafva dessa utskylder lättare ingått och restantierne blifvit mycket mindre.

Politie. Öfver ordningens vidmakthållande vaka de embets- och tjänstemän, som sådant, enligt lag, författningar och instruktioner tillkomma; och i åtskillige socknar äro ordningsmän vid sockenstämmor valda samt af Eders Maj:ts Befallningshafvande förordnade, med uppdrag att vid auktioner och allmänna samqväm afstyra oordningar och hos vederbörande kronobetjent anmäla förbrytelser som tima.

De brottslingar som i häkte inmanas förvaras uti Länshäktet här i Carlstad, och utföras derifrån till tingsställena hvarje gång som de till ran-

sakning skola vid domstolarne inställas. I anseende till nämnde häktes trån- ga, osäkra och osunda beskaffenhet har Eders Kongl. Maj:t i Näder behagat förordna om nytt Länshäktes uppförande härstädes hvarmed början förlidet år skett.

Under det sista qvinqvennium hafva inom detta Län nio dels fasta dels ambulatoriska skolor på landsbygden tillkommit, eller en i hvardera af följande socknar, nemligen: Wäse socken der numera 2:ne ambulatoriska skolor finnas, Weimskogs, Töksmarks, Gräsmarks, Fogelviks, Gåsborns, Sunne, Kihls och Österwälskogs socknar. Uti sex af dessa skolor är vixelundervisningen införd och äro 2:ne af dem, den i Gräsmarks socken och den i Kihls socken i Kihls härad grundade på donationer. Socknarnes vidd och gårdarnes spridda lägen förorsaka att allmogen helst begagnar ambulatoriska skolor för sina barns undervisning. Antalet af barn som vid förlidet års slut begagnade de tillkomne nya skolorne var minst i Wäse sockens skola och utgjorde 16, samt störst i Kihls sockens skola och utgjorde der 259.

Till undanrödjande af alla hinder för begagnandet af den vixelundervisningsskola, som Uddeholms bruks-bolag redan för längre tid sedan i Gustaf Adolfs socken inrättat för bolagets arbetares barn, är den välgörande anstalt af bolaget träffad, att barnen under vistandet i skolan erhålla jemte undervisning, kläder, föda och husrum.

En bergselementar-skola, stiftad af Bergmästaren i orten med anslag af Bruks-societeten, har, under stiftarens förestånderskap, varit öppen alla de ifrågavarande åren och begagnad af 53 elever, deraf 2:ne från Ryssland, 2:ne från Finnland och en från Norrige. Undervisning har varit lemnad i bergs-vetenskapen och dess förberedande studier, i linear-ritning och i skogshushållning. Då ganska många af denna skolas elever redan användas med fördel i näringarne, synes undervisningen ändamålsenlig.

Af bemälda Bergmästare är äfven för flere år sedan inrättad en så kallad grufvedrängs-skola, i hvilken han sjelf bestridt lärare-befattningen och der undervisning blifvit meddelad uti grunddragen af geometri, aritmetik och grufvetrytningskonst. De elever som derifrån utgått, äro nu till största delen anställda såsom uppsyningsmän eller så kallade skjutare, och hvarvid de fleste ädagalagt insigt i yrket och duglighet, samt alla ett hedrande uppförande.

Hälsovården uti Länets, så vidt dermed afses omsorgen att bota och hämnna smittosamma sjukdomar, bestrides af 2:ne ordinarie Provincial-läkare, hvilka äro stationerade den ena i Carlstad och den andra i Philipstad samt af 2:ne extra Provincial-läkare, som hafva sina stationer den ena i Arvika köping och den andra i Fryksdahls härad. Dessutom är anställd inom Näs härad en läkare som häradsboerne, enligt sins emellan uppgjord öfverens-kommelse aflöna, och Uddeholms bruks-bolag har för sina verk antagit bruks-läkare.

Inom Länets finnas 2:ne lazarets- och kurhus-inrättningar, med särskildte läkare, nemligen i Carlstad och Philipstad, och utgöres distriktet för den senare inrättningen, eller den i Philipstad, endast af Fernebo och Nyeds härad, men för den förre eller den i Carlstad af hela öfriga Länets. Sedan de äldre byggnader, som för lazarettet och kurhuset i Carlstad varit begagnade, befunnits i flere afseenden otjenliga och för tränga, har enligt Länets till detta kurhus-distrikt hörande innevänares beslut, en ny lazarets- och kurhus-byggnad på annan passande plats blifvit uppförd och de sjuka deri förlidit år inrymde. Kostnaden för denna nya byggnad med inköpet af tomten dertill utgör 48,305 R:dr 3 sk. 6 r:st. Banko. Under 1842 hafva blifvit vårdade på Carlstads kurhus 270, på Carlstads lazarett 110 samt på Philipstads kurhus och lazarett 70 patienter.

Examinerade barnmorskor funnos år 1842 inom 18 församlingar och vaccinatorer inom alla församlingarne i Länets.

Fattigförsörjningen är så vida ändamålsenligt ordnad i församlingarne, att orkeslösa personer och värnlösa barn erhålla ett nödorstigt uppehälle och tillbörlig vård; men då lättja och lättsinnighet ej sällan förorsaka fattigdom, der arbetsförmåga finnes, har genom fattigvården tiggeriet icke kunnat alldeles förekommas. Medgifvas bör dock att fattigförsörjningen i några af Länets norra församlingar icke varit i anseende till socknemännens allmänna medellöshet, så verksam som behofvet mången gång fordrat, eller kunnat regleras lika som annorstädes inom provinsen.

Från ålder äro gästgifverier vid allmänna vägarne inrättade och såmedelst för resandes fortkomst på vanligt sätt sörjdt.

Till rofdjurs utödande hafva skallgångar årligen ägt rum under ledning af Länets nitiske Öfver-Jägmästare, och merendels med god framgång, men

jagttyg finnas icke i Länets, och på få ställen äro varg- och råfgropar anlagde.

Såsom allmänna stiftelser böra i underdånighet anföras:

Wermlands Provincialsbank, som inrättades 1833, och för hvilken Eders Kongl. Maj:t under den 17 Oktober 1840 i nåder täckts bevilja förnyad oktroy från den 11 Januari 1843 till den 1 Juli 1847. Denna bank äger sin hufvudrörelse och central-styrelse i Carlstad med afdelningar i Christinehamn, Philipstad samt Wenersborg och har med en noggrän och omsorgsfull förvaltning, under de ifrågavarande fem åren, motsvarat sitt ändamål, att vara en nyttigt kreditanställt för provinsens näringsidkare.

Länets Kongl. Hushållnings-Sällskap, som i många år varit verksamt för landthushållningens forkofran.

En euke- och pupill-kassa för Wermlands bruks-betjening, hvilken kassa förvaltas enligt ett af Eders Kongl. Maj:t derfore i Nåder fastställt reglemente. Kassans fond utgör 11,781 R:dr 32 sk. 5 rist. Banko, och utgå årligen från inrättningen till ett belopp af cirka 650 R:dr Banko under det fonden oafbrutet stiger.

Inom Länets har varit bildadt ett brandstods-bolag till försäkring af lösegendom å landet, men hvilket bolag under år 1842 blifvit upplöst; hvar emot Länets innevånare samma år vid sammanträde genom deputerade inför Eders Maj:ts Befallningshafvaude öfverenskommit om att ingå ett allmänt brandstods-bolag för försäkring både af hus och lösegendom å landet; och är detta bolag sedermera ordnadt och för närvarande i full verksamhet.

Städer.

Carlstad. Enligt mantals-längderne utgjorde år 1842 folkmängden i denna stad 3,009 personer. Sedan den förra underdåniga berättelsen afgafs, hafva hvarken i handel eller handtverkerier inom staden några betydligare förändringar till forkofran eller aftagande inträffat. Vål hafva uuder de sista åren flere fallissementer ägt rum bland de handlande; men till största

delen voro de hvilka råkat på obestånd nybörjare, som med obetydliga kapitaler idkat deras rörelse, hvilken de dessutom grundat på vidsträckt utborgningar till mindre vederhäftige bland allmoge och tjenstfolk. Dessa gäldenärers ofta inträffade oförmåga att vid forfallotiderna inbetala deras skulder, har försatt de mindre bemedlade borgenärerna i förlägenhet vid de dem åliggande liqvider, och ej mindre härigenom än i följd af de med utborgningarne förenade förluster hafva konkurser inträffat. Till detta på handeln menligt inverkan utborgnings-system, hvilket i Länets alla städer ägt rum, har ock kommit att allt för många egnat sig åt handelsyrket, och således dels minskat för hvarandra vinsten deraf, dels för anskaffandet af kunder nödgats gifva den vådliga utsträckning åt handeln på kredit, som ofvan blifvit förnämlig. Onekligt är ock att den bruksägarna förunnade rättigheten att försälja sill och salt, men som sannolikt ofta utvidgas till hvarjehanda andra varuartiklar, minskar i betydlig mån afsättningen för städernes handlande.

Af den stapelstadsrätt som år 1840 blifvit staden i näder förunnad hafva härvarande handlande sig ännu icke begagnat; måhända torde sådant dock inträffa sedan ombyggnaden af Trollhätte slussverk blifvit fulländad.

Sjöfarten har varit idkad med 16 fartyg om 390 $\frac{1}{2}$ lästers drägtighet och dervid hafva 44 personer varit sysselsatta. Förtjensten deraf kan beräknas till 2,000 R:dr årligen. Sjöfarten bedrifves nästan uteslutande på Gotheborg, dit ortens hufvudprodukter, jern och trädvaror fraktas, för att derifrån utskeppas. I och för spannemålshandeln befraktas äfven, under sådana år då skörden inom Länets slagit mindre väl ut, fartyg från Westergöthland och Östergöthland.

Stadens jordbruk bedrifves för produktion icke blott af säd, utan ock hufvudsakligen af foderväxter. Odling af salu-växter såsom tobak och hampa tillåter hvarken klimatet eller den i allmänhet mindre bördiga jordmånen.

Inom staden finnes en klädesfabrik samt tvenne tobaks- och snusfabriker; vid den förra hafva varit sysselsatta årligen tolf fullvuxna personer och fyra barn, samt vid de båda sednare 18 fullvuxna personer och 13 barn.

Carlstads sparbank har under sin 21-åriga tillvaro vunnit ett ständigt tilltagande förtroende. År 1842 utgjorde insättnings-fonden 233,123 R:dr

42 sk. och hjälpfonden 12,532 R:dr 42 sk. 4 rst. Till dess välgörande verkan inom orten torde bäst deraf kunna slutas, att den vid sistnämde års utgång ägde 1,312 delägare af allmoge, tjenstefolk och handtverks-klassen.

Utom Stiftets i staden befintliga båda läroverk, Gymnasium och Trivial-skola, finnes en vaxel-undervisnings-skola, der under sistlidet år 100 gossar och 132 flickor njutit fri undervisning i christendom, räkning och skrifuing. Nämnde år har jemväl blifvit härstädes inrättad en skola för flickors undervisning i åtskilliga handaslöjder. Båda dessa sist omnämde skol-inrättningar äro inrymda i en ny och rymlig byggnad, som blifvit å stadens bekostnad uppförd.

Fattigvården hyser 26 fattige och bräcklige personer, och försörjer dem jemte 74 värlösa barn, desse sistnämde på så sätt, att de äro inackorderade hos fosterföräldrar på landet, hvarjemte särskilte understöd från fattigvårds-inrättningen tilldelas sådana behöfvande, som sjelfve kunna i någon mån bidraga till sin försörjning.

Christinehamn hade sistlidet år en folkmängd af 1,678 personer. Dess förnämsta näringsfång äro, i likhet med Carlstad, handel, handtverkerier och sjöfart på Wenern. Ett viktigt bidrag för stadens bestånd och förkörfaran är den i medlet och slutet af Mars infallande Fastings-marknad, då af ålder priserna på ortens produkter af spannemål, jerneffekter och trädvaror blifvit bestämde. Denna marknad, som lemnar staden en högst väsendtlig inkomst af hushyror och stånds-afgifter, oberäknadt fördelen af den större penninge-cirkulation, som då äger rum, har de sednare åren varit mindre än förr besökt af aflägsset boende personer, hvilket torde kunna tillskrifvas sednare tidens mindre lyckliga konjunktur för jernhandteringen.

Handeln bedrifves förnämligast med tackjern, till ett belopp af omkring 30,000 Sk#, från Carlskoga och Fernebo Bergslager äfvensom till någon del från Nerikes hyttor, samt med spannemål från Östergöthland, Westergöthland och Nerike. Tackjernet afsättes till Bruken i vestra delen af Länet och Dahlsland, samt spannemålen till Bergslagerne och Dalarne, hvars allmoge särdeles de sednare åren uppköpt betydliga partier säd. Det stång- och manufaktur-jern, till omkring 41,000 Skepp., som årligen från stadens våg och den derunder lydande Hults lastageplats utskeppas till Götheborg, går i handeln direkte emellan sistnämde stads handlande och bruksägaren. Handeln med kram och speceri-varor har betydligt aftagit, hvartill skälen dels äro

desamma, som rörande Carlstad blifvit anförda, dels att en vid Carlskoga kyrka 3 mil från Christinehamn i de sednare åren privilegierad handelsrörelse nästan borttagit stadens förut så betydliga handel med Carlskoga bergslag.

Sjöfarten, som är lönande genom befraktningen af de till staden ankommande stång- och tackjerns-effekter, bedrifves för närvarande med 17 fartyg, af omkring 9,200 skepp, drägtighet.

Den till staden hörande jord, som utgör, utom skog och betesmark, 642 tunnland, af särdeles bördig beskaffenhet, lemnar en betydlig afkastning i spannemål och foderväxter.

För allmänna undervisningen finnes en skola, indelad i 2:ne klasser, med hvar sin lärare, af hvilka den ene aflönas af allmänna medel, och den andre på stadens bekostnad. Dessutom äger staden den så kallade Nilsson-ska folkskolan, der efter Lancasterska methoden omkring 100 barn erhålla undervisning. Medlen härtill utgå af framlidne Vågmästaren Nilssons donations-fond, rörande hvilken Eders Kongl. Maj:t genom Nådigt bref den 11 September 1838 förordnat, att fondens tillgångar af ursprungligt kapital, inköpte fastigheter eller sedermera gjorde besparingar skulle användas under tio år, räknadt från den 1 November berörde år, till de ändamål och i de proportioner, som kommitterade den 2 Mars 1833 föreslagit, samt stadens borgerskap och tomtägare den 26 Maj 1834 inför Magistraten godkänt. Den till förvaltning af nämnde fond tillsatte Direktion har af tillgängliga medel årligen använt 600 R:dr till utackorderande af fattiga barn, 100 R:dr till en arbets-inrättning, lika summa till anslag för fattige sjuke samt 400 R:dr, allt Banko, till lön åt läraren vid folkskolan, jemte anslag för ved, böcker och materialier m. m. till samma skolas behof. Uti donations-fondens hus är rum afsatt der stadens fattige sjuke intagas och kostnadsfritt åtnjuta läkarevård, skötsel och medikamenter. För fattiga qvinnor är ständigt tillfälle att af Direktionen erhålla arbetsförtjänst genom spånad, väfning m. m.

Af stadens innevånare erläggas till fattigförsörjningen årligen 1,000 R:dr Banko; de behöfvande bekomma kvartaliter kontant hvad till deras underhåll är anslaget. Ålderstigne och arbetslöse fattige intagas på ett staden tillhörigt fattighus.

Philipstad hade sistlidne år 1,109 innevånare. Handeln drifves der förnämligast med tackjern samt för öfrigt med spånemål och andra sådana köpmanna-varor, hvaraf bergslagen har behof; och handtverkerierna förse äfven landsbygden eller bergslagen med arbeten. Ehuru de äldre föreskrifter som för Philipstads fundation varit gifne, och hvilka afsett att hindra stadens tillväxt på bergslagens bekostnad, blifvit genom Eders Kongl. Maj:ts Nådiga förordnande den 13 Augusti 1835 upphäfde, och de rörande bosättningar och burskaps vinnande i Rikets städer allmänneligen gällande stadgar äfven för Philipstad till efterrättelse fastställde, har dock sedan dess någon förändring i näringarnes tillstånd icke visat sig. Det enda som kan anmärkas är, att stadens befolkning ökat sig under det sista qvinqvennium med 80 till 90 personer, hvilket, med bibehållande af de äldre föreskrifterna angående bosättningar derstädes måhända icke kunnat äga rum.

I Philipstad inrättades 1836 en högre apologistskola med en lärare, men hvilken skola sedermera småningom blifvit utvidgad, så att den nu har trenne lärare och besökes årligen af omkring fyratio ynglingar. Dessutom finnes i staden en folkskola, som begagnades 1842 af 78 barn och i hvilken vexelundervisnings-metoden är införd. Denna sistnämnda skola äger en betydlig fond, tillkommen genom enskilde välgörares donationer.

Med *Arvika köping*, hvars folkmängd 1842 utgjorde 546 personer, har under de ifrågavarande fem åren icke någon anmärkningsvärd förändring inträffat.

De tvänne tabeller, som tillhöra denna berättelse, bifogas underdånigst.

Carlstad å Lands-Kansliet den 28 December 1843.

H. F. OLDEVIG.

C. O. de Preese.

F. Wångenbergs.
